

98. Hastalık Adlandırmalarının Çevirilerine Yansımaları¹

Sevtap GÜNAY KÖPRÜLÜ²

APA: Günay Köprülü, S. (2024). Hastalık Adlandırmalarının Çevirilerine Yansımaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 1592-1602. DOI: 10.29000/rumelide.1439968.

Öz

İnsan hayatında çok önemli olan sağlığın bozulması durumunda hastalıktan bahsedilir. Hastalıklar, sağlığın bozulmasıyla vücutta renk, şekil, görüntü gibi değişikliklere neden olabilmekte ve bu belirtiler hastalıkların adlandırılmasına da etki etmektedir. Hastalıkların adlandırılmasında birçok farklı etken bulunmaktadır. Hastalıklar genellikle bulaşma yoluna, belirtisine ve görüntüsüne göre adlandırılmakla birlikte hastalığı bulan kişinin adıyla ve daha birçok farklı yolla adlandırılmaktadır. Hastalıkların adlandırılmasında toplumların dilsel ve kültürel özelliklerinden izler görmek mümkündür. Bir toplumda hastalık, belirtisine göre adlandırılırken aynı hastalık farklı bir toplumda bulaşma yoluna göre adlandırılabilir. Bu farklılıkların, diller arası çevirilere bir yansımalarının olup olmadığı araştırmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, hastalıkların adlandırılmasındaki etkenlere bağlı olarak çeviride sorun yaşanıp yaşanmadığı, hangi durumlarda sorun yaşandığı ve sorunun nasıl aşıldığı araştırılmıştır. Araştırma kapsamında Almanca kaynak metnin Türkçe ve İngilizce çevirileri incelenmiştir. İncelenen metinlerde hastalıkların adlandırılmasında, Almanca ve İngilizcede benzer yaklaşımlar ağırlıkta iken, Türkçede farklılıkların fazla olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmanın sonucunda, kaynak dilde farklı etkenlere göre adlandırılan hastalıkların bu özelliğine işaret edildiğinde çeviri metinde anlaşılabilirliği olumsuz etkileyen sorunlara neden olduğu, sorunların atlama ve açıklama ekleme gibi çeviri stratejileriyle aşmaya çalışıldığı görülmektedir. Birebir çeviri yapılması ise hedef dilde kullanımı olmayan adlandırmalara neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, hastalıkların adlandırılmasında dilsel ve kültürel farklılıklar söz konusu olsa da farklı dillerde benzer yaklaşımlar olabildiği, böyle bir durumda çeviride sorun yaşanmadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi metin, tıp metni çevirisi, hastalık adlandırması, hastalık adı çevirisi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %4

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 29.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439968

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü/ Assoc. Prof., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Education, Department of Foreign Languages Education (Nevşehir, Türkiye), sevtapkopru@nevsehir.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-8841-355X, **ROR ID:** https://ror.org/019jds967, **ISNI:** 0000 0004 0386 1930, **Crossref Funder ID:** 100019891

The Naming of Diseases and its Reflections on Translations³

Abstract

In case of deterioration of health, which is very important in human life, disease is mentioned. Diseases can cause changes in the body such as color, shape and appearance due to the deterioration of health, and these symptoms also affect the naming of diseases. There are various factors in naming diseases. Although diseases are generally named according to the way they are transmitted, their symptoms and appearance, they can also be named by the name of the person who discovered the disease and in many other ways. Traces of linguistic and cultural characteristics of societies can be recognized in the naming of diseases. While a disease in one society is named by its symptoms, the same disease in another society may be named by its mode of transmission. The focus of the research is whether these differences have a reflection on interlingual translations. In this study, it was examined whether there were problems in translation depending on the factors in the naming of diseases, in which cases problems occurred and how the problem was overcome. Within the scope of the research, Turkish and English translations of the German source text were studied. In the texts examined, it was noted that pointing out the characteristic of diseases named according to different factors, translation issues negatively impact the comprehensibility of the translated text. Translation problems are attempted to be overcome through translation strategies such as omission and addition of explanations. The literal translation resulted in names that have no expression in the target language. Furthermore, even-though there are linguistic and cultural differences in the naming of diseases, it has been observed that similar approaches can exist in different languages, and in such cases, there are no problems in translation.

Keywords: Medical text, medical text translation, naming of the diseases, translation of disease names

Giriş

Geçmişten günümüze her dönemde önemini korumuş olan her daim de önemini koruyacak olan bir bilim alanı olan “tıp” beden sağlığı ve bununla ilgili tüm alanlarla bağlantılıdır. Sağlığın bozulması durumunda yaşamdaki hemen hemen her şey önemini yitirir. Genel anlamda, *sağlıklı olmama durumu* olarak ifade edilebilen hastalık, vücut mekanizmasının doğal işleyişini engelleyen, bozan herhangi bir durumu ifade etmektedir. Türk Dil Kurumu’nun (TDK) Güncel Türkçe Sözlük’ünde hastalık, “Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu” (TDK, 2023) şeklinde tanımlanmaktadır.

³ **Statement (Tez/ Bildiri):** This study is based on a dissertation by the first author under the supervision of the second author within the PhD Program in Translation and Cultural Studies (Turkish) at Ankara Hacı Bayram Veli University Graduate School of Postgraduate Education.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 4

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 29.12.2023-**Acceptance Date:** 20.02.2024-**Publication Date:** 21.02.2024;

DOI: 10.29000/rumelide.1439968

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Hastalık, birey bazında nezle, grip, mide şikayeti gibi sık rastlanılan ve bilinen olabildiği gibi toplumsal, hatta küresel yaygınlıkta bir bilinmeyen de olabilmektedir. Nitekim son yaşanan küresel salgında tüm dünya “koronavirüs hastalığı” ile tanışmıştır. Daha önce bilinmemesine, adının dahi olmamasına rağmen artık onu bilmeyen kalmamıştır. Peki, bu hastalık nasıl “koronavirüs hastalığı” (COVID-19) olarak adlandırılmıştır? Daha geniş çerçevede sorulacak olursa, hastalıklar nasıl ve neye göre adlandırılmaktadır?

Hastalık adları genellikle coğrafyayı, keşif yerini veya şüphelenilen menşei, yüksek riskli alanları veya büyük salgın bölgelerini belirtir. Ancak bazı hastalıklar, Robins’in (2021) de belirttiği gibi, ilişkilendirmeler doğru olmasa da lokasyona göre tanımlanabilmektedir. Böyle bir durum ise kültürleri ve toplulukları olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin “Marburg virüsü” Almanya’da ortaya çıkmamıştır veya “Batı Nil virüsü” Afrika ile sınırlı değildir. Aynı şekilde, ülkeyle bir bağlantısı olmamasına rağmen o dönemde görülen bir salgın, “İspanyol gribi” olarak adlandırılmıştır. Bu tür yanlış algıları ve bunun topluluklar üzerindeki sosyoekonomik etkisini en aza indirmek için Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), daha genel ve tanımlayıcı terminolojiyi savunmaktadır. Ancak sosyal medya ortamlarında bilim camiası dışında oluşturulan ‘viral’ isimler kalıcı olmaya eğilimlidir. Nitekim tıp dünyasında “rubella” olarak adlandırılan kızamıkçık hastalığı, “Alman kızamığı” (German measles) olarak da bilinmektedir. Oysaki virüsün Almanya ile bir ilgisi yoktur. En son yaşanan küresel salgın, “Çin virüsü” olarak ‘viral’ olmaya başlamışken DSÖ’nün hastalıkları adlandırma yaklaşımı⁴ doğrultusunda “COVID-19” olarak kayıtlanmıştır. “COVID-19” adı, hastalığın semptomlarına ve keşif yılına (Coronavirus disease 2019) atıfta bulunur (Robins, 2021). Ülkelerin tutumlarından kaynaklı farklı örneklerden de bahsedilebilir. Örneğin “frenji” hastalığı için Fransızlar “Napoli hastalığı”, İtalyanlar “Fransız hastalığı”, Ruslar “Leh hastalığı”, Japonlar “Çinli hastalığı” derken İngilizler “İspanyol hastalığı” olarak adlandırmışlardır (Sherman, 2019, s. 116-117). Yeni bir hastalık söz konusu olduğunda, DSÖ ile birlikte bilim insanları, medya, ulusal yetkililer gibi ilgili tüm paydaşlarla birlikte uygun olmayan hastalık adlarının yerleşik hale gelmesi önlenmektedir. Bunun yanı sıra kullanımı yerleşmiş olan hastalık adları da değiştirilebilmektedir. Örneğin insanlardaki klinik görünümü itibarıyla çiçek hastalığına benzeyen “maymun çiçeği” (monkeypox) hastalığının adı, belirli bir bölgeye (Afrika) işaret etmesi ve küresel tepki gibi nedenlerle “Mpox” olarak güncellenmiştir.

Hastalık adlandırması kapsamında eponimlerden de bahsetmek gerekir. Bilim ve teknolojiye keşifler ve yenilikler keşfedenin adını taşıyabilmektedir. Bu durum tıbbi terminolojide de söz konusudur. Tıbbi terminolojide eponimler, “bir kişi veya yer ile anılan hastalık, belirti, bulgu, cerrahi alet, test veya sendromlar ya da genel terimlerin özel kişi adlarıyla anılmasıdır” (Arslantaş, 2012, s. 13). Örneğin yaygın görülen bir demans türü olan “Alzheimer”, adını hastalığı tanımlamış olan Alois Alzheimer adlı hekimden, “Behçet hastalığı” ise adını dermatolog ve bilim adamı Hulusi Behçet’ten almıştır. Yine, “Down Sendromu” adını Dr. John Langdon Down’un soyadından almıştır. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Verilen örneklerde de görüldüğü üzere, hastalık adlarında eponim olarak genellikle kişilerin soyadı kullanılmaktadır. Nitekim Turan (2022, s. 109) da tıp terminolojisinde eponimlerle ilgili çalışmasında, eponimlerde genellikle tıbbi bir olguyu keşfeden veya ilk defa tanımlayan kişinin adının söz konusu olduğunu belirtmektedir.

Küresel anlamda hastalıklarla ilgili tutumlar bu şekilde iken yerel durumlarda farklı açılardan değerlendirmeler söz konusudur. Toplumların hastalıkları adlandırırken kendi dil yapıları, kültürleri, adlandırma gelenekleri gibi etkenler dikkat çekmektedir. Yabancı kökenli hastalık adlarının yanı sıra

4 2015 yılında Dünya Sağlık Örgütü bulaşıcı hastalıkların adlandırılması ile ilgili bir yönergeyi kabul etti. 2015 yönergesine göre bulaşıcı hastalık adlarında artık yerler, türler veya insan gruplarına işaret edilmeyecektir. (Spinney, 2017)

kendi dillerindeki karşılıklarının kullanımı da söz konusudur. Yakıncı ve Sis (2016, s. 64-65), hastalıkların ve belirtilerinin adlandırılmasında; somutlaştırma, benzetme, canlandırma, eklerle yeni sözcükler türetme şeklinde temel çıkış noktaları olduğundan bahsetmektedirler. Örneğin “vitigilo” hastalığı Türkçede “ala hastalığı” olarak adlandırılır. “Vitigilo” hastalığını somutlaştırmak için *karışık renkli, çok renkli* anlamlarına gelen “ala” sözcüğü kullanılmıştır. Bu şekilde adlandırılmasının nedeni hastalıkta, pigment yetersizliği sonucu deride, dağınık ve yama şeklinde sınırları belli olan farklı büyüklüklerde beyaz alanlar (lekeler) oluşmasıdır. Tıp dilindeki adıyla “Paronişi” hastalığı ise, tırnak çevresindeki yumuşak dokunun iltihaplanması sonucu meydana gelen ağrılı şişliktir. İltihabın tırnağın çevresinde dolması nedeniyle “dolama” olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırmada benzetme yapıldığı görülmektedir. Adı geçen araştırmacılar, benzetme yoluyla bir şeyi canlandırarak adlandırmaya örnek olarak ise “adölesan” örneğini vermektedirler. Adölesan dönemindeki çocuklarda fiziksel değişikler ve buna paralel olarak ruhsal ve cinsî değişiklikler görülür. Bu değişiklikleri ifade etmek için “delikanlı” sözü kullanılmaktadır. “Delikanlı” sözü, çocuklarda “kanın deli akması” şeklinde benzetme yoluyla bir şeyi canlandırarak adlandırma örneklerindedir. Dil özelliği açısından ise Türkçe, ekler aracılığıyla sözcük türetmeye elverişli bir dildir. Hastalıkların adlandırılmasında, Türkçenin bu özelliğinden yararlanılmaktadır. Yakıncı ve Sis bu şekilde hastalık adlandırmasına örnek olarak “boğmaca” örneğini vermektedirler. Tıp dilinde “pertussis” olarak adlandırılan hastalık, fiil köküne getirilen “-maca” ekiyle “boğmaca” olarak adlandırılmaktadır ve boğulurcasına öksürmeyi ifade etmektedir.

Toplumlarda hastalıklar genellikle hastalıkların bulaşma veya yayılma şekline, belirgin özelliklerine göre, örneğin rengine, görünümüne, şekline veya belirtilerine göre adlandırılabilir. Örneğin, sarıhumma virüsü karaciğere zarar verdiği için hasta kişilerin ciltlerinde sararma görülür, bu nedenle hastalık “sarıhumma” olarak adlandırılır. Türkçeye Arapçadan geçmiş olan “humma” ise “hastalıkla gelen şiddetli ateş” (TDK, 2023) anlamı taşımaktadır. Aynı şekilde, Almancada “Gelbfieber” [sarı ateş] ve İngilizcede “yellow fever” hastalık adı da hastalığa bağlı ciltteki renk değişikliğine ve en belirgin semptomu ateş ile karakterize şekilde adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra hastalıklar, belirli organları etkilemesine bağlı olarak veya sistemlere ilişkin terimlerle de adlandırılmaktadır. Örneğin kalp ve damar sistemiyle ilgili hastalıklar (Cardiovascular Disease), “kardiyovasküler hastalık” olarak anılmaktadır.

Küresel salgınlarda DSÖ, ortak hareket etme, tanıyı kolaylaştırma, ortak dil kullanma, hastalıkları adlandırma gibi hususlarda etkin rol oynamaktadır. Bu kapsamda yürüttüğü önemli faaliyetlerden birisi de ICD kodlarıdır. International Classification of Diseases kısaltması olan ICD, hastalıkların uluslararası sınıflandırılmasıdır. Bu sınıflandırma, uluslararası düzeyde İngilizce olmakla birlikte birçok farklı dilde de mevcuttur. ICD, hastalıkları belirli kılaslara göre sınıflandıran bir sistemdir. Hastalıkların sınıflandırılması ve dünya genelinde tanıların ortak kodlarla adlandırılarak aynı dilin kullanılması, sağlık alanında tek bir (teknik) dil kullanılarak iletişim kurulmasına imkan sağlanmaktadır. Uluslararası ortamlarda ve bilimsel çalışmalarda, yanlış veya farklı anlamları ortadan kaldırmak amaçlandığı için hastalıkların adlandırılmasında ağırlıklı olarak Latince ve Grekçeye dayanan tıbbi terminoloji kullanılmaktadır.

Tıp metinleri ve çevirileri alanında çalışmalar yapan birçok araştırmacı (Hudson, 1978; Newmark, 1988; Wiese, 2000), tıp metni türleri ve iletişimde kullanılan tıp dili ile ilgili olarak sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu sınıflandırmalardan yola çıkarak tıp terminolojisinin kullanım ortamlarına dair řu şekilde bir çerçeve çizmek mümkündür: üst düzeyde tıp dili ve terminoloji kullanımı (örneğin tıp alanı uzmanlarıyla olan iletişimde, tıp kongrelerinde, ders kitaplarında, makalelerde vb.), mesleki dil düzeyinde tıp dili ve terminoloji kullanımı (örneğin kliniklerde uygulama alanlarında hekimler ve sağlık

çalışanları arasındaki iletişimde), günlük dil düzeyinde tıp dili ve terminoloji kullanımı (örneğin hekimler ile hastalar arasındaki iletişimde).

Hastalık Adlandırmaları ve Çevirileri

Çalışmanın amacı hastalık adlarının çevirisinde yaşanan sorunları ortaya koymak değil, hastalıkların adlandırılmasında kültürel ve dilsel farklılıklar olduğu gerçeğinden hareketle adlandırmalarda ne gibi farklılıkların olduğunu tespit etmek ve bunlara bağlı çeviri sorunu yaşanıp yaşanmadığını, hangi durumlarda çeviri sorunlarının ortaya çıktığını araştırmaktır. Bu kapsamda, hastalıklar hakkında bilgilendirme amacıyla oluşturulmuş olan Almanca tıbbi metinlerin Türkçe ve İngilizce çevirileri incelenmiştir. İki farklı dile çevirilerin incelenmesinin amacı, Almanca-Türkçe ile Almanca-İngilizce dilleri arasındaki çevirilerde sorunların aynı olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmanın odağını hastalık adları oluşturmaktadır. İncelemede, Almanca kaynak metinde geçen hastalık adları, hastalıkların adlandırılma özellikleri, buna bağlı çeviride sorun olup olmadığı, hastalıkların adlandırılma biçimlerinin çeviri sorununa neden olması durumunda bu sorunun nasıl aşıldığı araştırılmıştır. Bu çalışmanın odağında tıp metni çevirilerinde kullanılan çeviri yöntem ve stratejilerini araştırmak olmamakla birlikte, hastalık adlarına bağlı çeviri sorunu ortaya çıkması halinde sorunun çözümünde izlenen yol, Mona Baker'ın (2018) çeviri stratejileri bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada, Almanya Federal Sağlık Bakanlığı'nın (BMG)⁵ ve Federal Sağlık Eğitimi Merkezi'nin (BZgA)⁶ sağlıkla ilgili bilgi paylaşım portalından ve çocuk hastalıklarıyla ilgili bir proje ürünü olan PräKiKi⁷ web sayfasından yararlanılmıştır. Bu üç kaynaktaki tüm hastalıklar taranmış, çalışmanın amacına uygun örnekler incelenmiştir.⁸

Tıp metinlerinin hedef kitleleri arasında farklı kesimler yer almaktadır: hekimler, eczacılar, tıp öğrencileri, sağlık alanında eğitim gören öğrenciler, hastalar, laborantlar, hemşireler vb. birçok farklı kitleden bahsedilebilmektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınan metinler, alandan olmayanların da kolaylıkla anlayabileceği düzeyde hazırlanmış olan metinlerdir. Metinlerde geçen hastalık adları uluslararası kullanımı olan yabancı kökenli terimlerden değil, toplumların kendi dillerindeki karşılıkları olan terimlerden, diğer bir deyişle günlük dilde kullanılan terimlerden oluşmaktadır.

Hastalıkların adlandırılmasında, hastalığın bulaşma yolu, semptomları ve görünümünün etkili olabildiğini belirten Günay Köprülü (2023, s. 1495-1496), tıp metni çevirilerinde anlaşılabilirliğe odaklandığı çalışmasında, hastalık adlarının oluşumundaki bu özelliklere atıfta bulunan ifadelerin çevirilerinin anlaşılabilirliği olumsuz etkilediğini verdiği örneklerle göstermektedir. Araştırmacının çalışmasında, anlaşılabilirlik kapsamında ele aldığı “Windpocken” ve “Ringelröteln” örnekleri, hastalık adlandırmalarının çeviriye yansımaları kapsamında bu çalışmaya dahil edilmiştir. Örnek olarak ele alınan tıbbi metinlerde ilgili yerler koyu renkle vurgulanmıştır.

Örnek 1: Windpocken – Suçiçeği – Chickenpox

⁵ Bir devlet sağlık portalı olan www.gesund.bund.de, Federal Sağlık Bakanlığı (Bundesministeriums für Gesundheit -BMG) girişimidir ve herkes tarafından anlaşılabilir sağlık bilgileri sunar. Almanca metinlerin Türkçe ve İngilizce çevirileri portalından ulaşılabilir.

⁶ Federal Sağlık Eğitimi Merkezi'nin (Bundes-Zentrale für gesundheitliche Aufklärung - BZgA) bir hizmeti olan www.infektionsschutz.de/erregerschebrieft/ adresinde sağlıkla ilgili bilgilendirici metinler yer almaktadır. Almanca metinlerin Türkçe ve İngilizce çevirileri portalda mevcuttur.

⁷ Almanya'da PräKiKi projesi kapsamında oluşturulan ankommen-saarland.de sayfasında, kreşlerde en sık görülen 12 bulaşıcı çocukluk hastalığı yedi farklı dilde anlaşılması kolay bir şekilde açıklanmakta ve görselleştirilmektedir.

⁸ Windpocken, Keuchhusten, Ringelröteln, Mumps, Krätze örnekleri BZgA portalından, Pfeiffersche Drüsenfieber (4. Örnek) BMG portalından, Pfeiffersche Drüsenfieber (5. Örnek) ise PräKiKi sayfasından alınmıştır (Son erişim tarihi: 16.12.2023)

Almanca	Der Name ist bezeichnend: Windpocken können selbst über einen großen Abstand durch den „Wind“ übertragen werden.
Türkçe	İsmi ip ucu veriyor: Suçiçeği “rüzgar” yoluyla büyük bir mesafeden bile bulaşabilir.
İngilizce	Chickenpox is known as “Windpocken” (wind pox) in German and the clue is in the name: the pathogens can be carried long distances “by the wind”; in other words, it is an airborne disease.

Tıp literatüründe “varisella” olarak geçen hastalık, adını hastalığa neden olan “varisella zoster” virüsünden almaktadır. Almancada “Windpocken”, Türkçede “suçiçeği”, İngilizcede ise “chickenpox” olarak adlandırılmaktadır. Almancada “Windpocken” denilmesinin nedeni hastalığa neden olan virüsün hava yoluyla, özellikle de rüzgarın çok olduğu kış ve sonbahar mevsimlerinde rüzgar (Alm. Wind) yoluyla bulaşmasıdır. İngilizce “chickenpox” denilmesinin nedeni, ciltteki döküntünün bir tavuğun neden olduğu gagalama izlerine benzetilmesidir. Türkçede ise “suçiçeği” denilmesinin nedeni hastanın vücudunda içi su dolu kabarcıklar oluşması ve bu görüntünün çiçeğe benzetilmesidir. Dolayısıyla hastalık Almancada belirtisi ve bulaşma yoluna göre, Türkçede ve İngilizcede ise belirtisine ve benzetmeye göre adlandırılmaktadır (Günay Köprülü, 2023, s. 1494).

Almanca metinde “Der Name ist bezeichnend” (ismi ip ucu veriyor) tümcesi, hastalığın rüzgar yoluyla bulaştığına dikkat çekmektedir. Ancak Türkçede hastalığın adlandırılmasında, hastalığın rüzgâr yoluyla bulaştığını gösteren bir iz olmadığı için çeviride sorun oluşturmaktadır. Zira “suçiçeği” hastalığının adı, rüzgar yoluyla bulaştığına değil, hastalığın görüntüsüne işaret etmektedir. Tümcenin İngilizce çevirisine bakıldığında ise hastalığın adı Almanca olarak verilmekle birlikte parantez içerisinde İngilizce birebir çevirisi de yazılarak Almancada hastalığın, adını rüzgar yoluyla bulaşmasından aldığına dikkat çekilmektedir: “Chickenpox is known as “Windpocken” (wind pox) in German” [Suçiçeği Almancada “Windpocken” (rüzgar çiçeği) olarak bilinir]. Almanca hastalık adının içerdiği bilginin çeviriye yansımada yaşanan sorunun bir açıklama tümcesi eklenmesiyle aşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Baker (2018, s. 34-35), kaynak metinde geçen sözcüğü çeviride aynı kullanarak (ödünç alma) açıklama eklemek şeklindeki bu stratejinin özellikle kültüre özgü ögeler, modern kavramlar ve moda sözcüklerin çevirilerinde yaygın kullanıldığını belirtmektedir.

Örnek 2: Keuchhusten – Boğmaca - Whooping cough

Almanca	Keuchhusten verläuft typischerweise in drei Stadien: [...] Danach beginnt die Phase der Husten-Erkrankung, dem die Krankheit ihren Namen verdankt. Typisch ist ein langwieriger, trockener Husten. Es kommt zu anfallsweise auftretenden, krampfartigen Hustenstößen, die häufig mit dem typischen keuchenden Einziehen der Luft enden.
Türkçe	Boğmaca karakteristik olarak üç evrede seyreder: [...] Ardından hastalığın adını borçlu olduğu öksürme dönemi başlar. Burada tipik olarak uzun süren, kuru bir öksürük söz konusudur. Kasılma şeklinde öksürme nöbetleri görülür, bunlar genellikle hastalıkla karakterize olan kesik kesik nefes alma durumuyla sonlanır.
İngilizce	Whooping cough usually progresses through three phases: [...] Then the coughing phase for which the disease is so famously named starts. Typically, this will be a protracted, dry cough. Coughing occurs in sudden, convulsive fits, which often end with the familiar “whooping” inhalation.

Bu örnekte, Almanca kaynak metinde hastalığın adına işaret edilerek öksürme tanımlanmaktadır. Tıp dilinde “pertussis” olarak kullanılan hastalık Almancada “Keuchhusten”, Türkçede “boğmaca” ve İngilizcede “whooping cough” olarak adlandırılmaktadır. Çocuklarda görülen ve bulaşıcı bir solunum sistemi hastalığı olan boğmaca, şiddetli öksürük nöbetleri ile kendini gösterir. Tıp terminolojisinde hastalık adını, etken faktörden (bordetella pertussis) almaktadır. Almancada nefes almakla ilgili

“keuchen” fiili *güçlülkle ve hırıltılı bir şekilde nefes almak* (Duden Sözlük) anlamındadır ve öksürüğü (Alm. Husten) kavramlaştırmaktadır. Aynı durum İngilizce “whooping cough” adında da söz konusudur, öksürükte patolojik solunum sesine işaret edilmektedir. Türkçede de “boğmaca” hastalık adı, boğulurcasına öksürmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla her üç dilde de hastalığın belirtisi olan öksürük tanımlanmaktadır. Bu nedenle kaynak metinde hastalığın adına işaret edilen tümcenin çevirisi sorun oluşturmamaktadır. Örnek 1’de ise metinde hastalığın adına işaret edilmesinden dolayı çeviri sorunu ortaya çıktığı görülmüştür.

Örnek 3: Ringelröteln – Beşinci hastalık – Ringel rubella

Almanca	Ringelröteln werden durch Viren ausgelöst. Sie gehören neben Scharlach, Masern, Windpocken und Röteln zu den fünf Kinderkrankheiten, die Ausschlag verursachen können. Mit Röteln haben Ringelröteln außer dem Namen nichts gemeinsam. Die beiden Krankheiten werden von unterschiedlichen Erregern ausgelöst.
Türkçe	Beşinci hastalık virüslerin sebep olduğu bir hastalıktır. Bunlar kızıl, kızamık, su çiçeği ve kızamıkçık ile birlikte, deri döküntüsüyle seyreden beş çocuk hastalığından biridir. Bu hastalığın kızamık hastalığı ile Alman dilindeki isim benzerliğinden başka hiçbir ortak noktası yoktur. Bu iki hastalığa farklı patojenler yol açmaktadır.
İngilizce	Ringel rubella are caused by a virus. In addition to scarlet fever, measles, chickenpox and rubella, they are one of the five childhood diseases that cause a rash. Ringel rubella only share their name with rubella. The two diseases are caused by different pathogens.

Tıbbi terminolojide “eritema enfeksiyozum” olarak geçen hastalık, Almancada “Ringelröteln”, Türkçede “beşinci hastalık”, İngilizcede ise “ringel rubella” olarak adlandırılmaktadır. Almancada “Ringelröteln” olarak adlandırılmasının nedeni hastalığın yanaklarda daire, halka şeklinde oluşturduğu görüntüdür. Almanca “Ringel” *dairesel, halka şeklinde* anlamlarına, “Röteln” ise kızamıklık anlamına gelmektedir. Türkçede “beşinci hastalık” olarak adlandırılmasının nedeni ise örnekteki metinde de belirtilmiş olduğu gibi kızıl, kızamık, kızamıkçık ve suçiçeği ile birlikte, deri döküntüsüyle seyreden beş çocuk hastalığından biri olmasıdır (Günay Köprülü, 2023, s. 1495). Beşinci hastalık, vücuttaki belirtisinden dolayı halk arasında “tokatlanmış yanak sendromu” olarak da bilinmektedir.

Almancada “Röteln” ile “Ringelröteln” terimleri birbiriyle benzerlik göstermektedir. Ancak aynı benzerlik Türkçe karşılıkları için söz konusu değildir: “kızamıkçık” ve “beşinci hastalık”. Kaynak metinde “Mit Röteln haben Ringelröteln außer dem Namen nichts gemeinsam” [Beşinci hastalığın, kızamık hastalığı ile isim benzerliğinden başka hiçbir ortak noktası yoktur] ifadesinde Almancadaki bu isim benzerliğine işaret edilmektedir. Bu durum çeviri sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar kaynak metinde kastedilenin anlaşılabilmesi için açıklama amacıyla “Alman dilindeki isim benzerliği” eklemesi yapılmış olsa da çeviri sorununu tamamen çözememekte, ifade net olarak anlaşılmamaktadır. Türkçeye çeviride yaşanan sorun, İngilizceye çeviride söz konusu değildir. Zira Almancadaki bu benzerlik İngilizcede de söz konusudur: “rubella” ve “ringel rubella”. Örnek 1’de İngilizce çeviride görülen çeviri stratejisi bu örnekte Türkçe çeviride söz konusudur: Açıklama amaçlı metne eklemeye yapılmıştır.

Örnek 4: Pfeiffersches Drüsenfieber – Mononükleoz – Glandular fever

Almanca	Meist werden die Viren über Kontakt mit Speichel übertragen, beispielsweise beim innigen Küssen. Am häufigsten erkranken Jugendliche und junge Erwachsene. Man bezeichnet das Pfeiffersche Drüsenfieber daher auch als „ Kusskrankheit “ oder „ Studentenfieber “.
Türkçe	Virüsler genellikle örneğin yakın öpüşme sırasında tükürük ile temas yoluyla bulaşır. Ergenler ve genç yetişkinler en sık etkilenenlerdir. Mononükleoz bu nedenle “ öpüşme hastalığı ” veya “ öğrenci ateşi ” olarak da bilinir.

İngilizce In most cases, the virus is spread by means of contact with saliva, usually during deep kissing. Most people become infected as adolescents or young adults. **Glandular fever** is commonly known as the “**kissing disease**”.

Tıp literatüründe “enfeksiyöz mononükleoz” olarak adlandırılan hastalık, Almandada “Pfeiffersches Drüsenfieber” olarak adlandırılmaktadır. Almandada bu şekilde adlandırılmasının nedeni, Alman internist Emil Pfeiffer’dır. Bunun yanı sıra Almandada “Drüsenfieber”, İngilizcede “glanduler fever” ile aynı anlamdadır. Hastalığın İngilizcede “granduler fever” olarak adlandırılmasının nedeni salgı bezi ile ilgili ateş görülmesinden kaynaklanmaktadır. Türkçede bulaşma nedenine bağlı olarak “öpücük hastalığı” olarak bilinmektedir. Hastalık, en sık olarak tükürük yoluyla bulaştığı için Türkçede olduğu gibi Almandada da *öpücük hastalığı* anlamına gelen “Kusskrankheit” olarak da adlandırılmaktadır. İngilizcede de halk arasında bu anlamda “kissing disease” olarak bilinmektedir.

Kaynak metinde hastalığın üç farklı adı geçmektedir. Kaynak metinde geçen “Pfeiffersches Drüsenfieber” hastalık adı Türkçeye tıp dilindeki terimle “mononükleoz” karşılık bulurken “Kusskrankheit” ise “öpüşme hastalığı” olarak çevrilmiştir. Almandada ve Türkçede hastalığın bulaşma yoluna göre adlandırılması söz konusudur. Ancak hastalık Türkçede “öpücük hastalığı” şeklinde kavramlaştırılmıştır. Gençler arasında özellikle de üniversiteli öğrenciler arasında sık rastlanması nedeniyle Almandada “Studentenfieber” [öğrenci ateşi] olarak adlandırılabilir. Ancak Türkçede “öğrenci ateşi” şeklinde bir adlandırma yoktur. İngilizce çeviride ise bu adlandırma atlanmıştır. Çeviride atlama yapılması ile ilgili olarak Baker (2018, s. 43), hedef dilde kaynak dildeki sözcükle aynı anlamı ifade eden bir sözcük bulunmadığında, kaynak dilde verilmek istenen içerik hedef dile yeterince aktarılmışsa ve belirli bir sözcüğün veya ifadenin aktardığı anlam, uzun açıklamalarla okuyucunun dikkatini dağıtmayı gerektirecek kadar önemli değilse bu stratejiye başvurabildiğini belirtmektedir.

Örnek 5: Pfeiffersches Drüsenfieber - Öpücük Hastalığı - Glandular fever

Almanca	Übertragung beim Husten, Niesen, Sprechen (auch „ Kuss-Krankheit “ genannt, da die Übertragung häufig von Mund-zu-Mund geschieht).
Türkçe	Öksürük, hapşırma, konuşma yoluyla yayılır (sıkça ağızdan ağza temas ile bulaşır).
İngilizce	Transmitted through coughing, sneezing, speaking. (Also called “ kissing disease ” because the infection is often spread from mouth to mouth.)

“Öpücük hastalığı” ile ilgili bu örnekte ise hastalığın Almandada iki farklı adlandırmasına dikkat çeken parantez içi bilginin çevirisinde yaşanan sorun dikkat çekmektedir. Almanca kaynak metinde “Pfeiffersches Drüsenfieber” olarak adlandırılan hastalığın aynı zamanda “Kuss-Krankheit” [öpücük hastalığı] olarak da adlandırıldığı bilgisi parantez içinde verilmektedir. Türkçede, halk arasındaki yaygın kullanımı “öpücük hastalığı” olması nedeniyle kaynak metinde parantez içerisinde verilmiş olan alternatif adlandırmanın çeviride atlanması gerekmiştir. Her ne kadar tıbbi metinlerin çevirisinde atlama yapılmaması yönünde bir tutum gerekse de, bu örnekte olduğu gibi bir durumda çeviride atlama yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durumda anlam kaybı yaşanmıyor olması önemlidir. Bu nedenle Baker (2018, s. 45) düzgün, anlaşılır bir çeviri için elzem olmadıkça bu stratejinin yalnızca son çare olarak kullanılmasını önermektedir. İngilizce metinde ise böyle bir çeviri sorunu yaşanmamaktadır, zira “glanduler fever” olarak adlandırılan hastalığın aynı zamanda “kissing disease” olarak da bilindiği bilgisi parantez içerisinde belirtilmektedir.

Örnek 6: Mumps – Kabakulak – Mumps

Almanca	Mumps , umgangssprachlich Ziegenpeter genannt, ist eine Infektionskrankheit, die durch das Mumpsvirus verursacht wird. Dieses Virus kommt nur beim Menschen vor. Mumps ist vor allem durch die Entzündung und Schwellung der Ohrspeicheldrüsen gekennzeichnet.
Türkçe	Kabakulak , kabakulak virüsünün neden olduğu enfeksiyon hastalığıdır. Bu virüs sadece insanlarda görülür. Kabakulak öncelikle parotis (tükürük) bezlerinin iltihaplanması ve şişmesiyle kendini gösterir.
İngilizce	Mumps , also known as epidemic parotitis , is an infectious disease caused by the mumps virus, which occurs only in humans. Mumps is particularly characterized by inflammation and swelling of the parotid glands.

“Kabakulak”, kulakların yakınında bulunan ‘parotis’ adı verilen büyük tükürük bezlerinin iltihaplanmasıdır. İltihaplanmanın yerine bağlı olarak hastalık tıp dilinde “epidemik parotit” olarak kullanılmaktadır. Hastalığın Türkçede “kabakulak” veya “kabaşış” olarak adlandırılmasındaki etken kulak altı tükürük bezinin iltihaplanarak şişmesidir. Bu hastalık, İngilizcede olduğu gibi Almancada da “Mumps” olarak adlandırılmaktadır. Duden Sözlük’teki bilgilere göre “mump”, *muhtemelen şişmiş yüz yüzünden yüzdeki çarpıklık* anlamındadır ve Almancada halk dilinde “Ziegenpeter” olarak da adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmasının kaynağı tam olarak bilinmemekle birlikte keçilerde (Alm. Ziegen) benzer bir hastalığın görülmüş olmasından kaynaklanabileceği varsayılmaktadır.

Kaynak metinde “Mumps, umgangssprachlich Ziegenpeter genannt, ist eine Infektionskrankheit” [halk arasında Ziegenpeter olarak adlandırılan mumps, enfeksiyona bağlı bir hastalıktır] ifadesinin Türkçe çevirisinde hastalığın, halk arasında “Ziegenpeter” olarak adlandırıldığı bilgisinin atlanmış olduğu görülmektedir. İngilizce çeviride ise kaynak dildeki kültürel iz taşıyan adlandırmanın atlanarak tıp terminolojisindeki adlandırılışının “epidemic parotitis” verildiği görülmektedir. Dolayısıyla kaynak dildeki kültürel özellikli adlandırma, her iki çeviride de atlanmış, ancak İngilizce çeviride atlama yapılmayarak aynı anlamı taşıyan daha üst düzeyde tıp terimi kullanılmıştır. Kaynak metinde geçen bir sözcüğün kültüre özgü bir kavram olmasına bağlı olarak hedef dilde doğrudan bir karşılığının bulunamayabileceğini belirten Mona Baker (2018, s. 19-43), bu kapsamda sözcük düzeyinde eşdeğer olmama durumunda çeviride atlama, ekleme, daha genel bir kavram kullanma gibi stratejilerin kullanılabilirliğini belirtmektedir.

Örnek 7: Krätze (Skabies) - Uyuz – Scabies

Almanca	Bei der hoch ansteckenden Form der Skabies mit starker Krustenbildung, der sogenannten Scabies crustosa (Borkenkrätze) , ist die Anzahl der Milben auf der Haut sehr hoch, sodass hier auch ein kurzer Hautkontakt zur Ansteckung führen kann.
Türkçe	Uyuzun kuvvetli kabuklanmayla kendini gösteren ve Norveç uyuzu olarak adlandırılan en bulaşıcı formunda derideki böcek sayısı kısa süreli bir deri temasıyla bile bulaşacak kadar yüksektir.
İngilizce	In the case of crusted scabies (scabies crustosa) , a highly contagious form of scabies , the number of mites on the skin is very high, which is why even short-term skin contact may lead to an infection.

Tıbbi terminolojide “skabiyes” olarak tanınan cilt hastalığı, adını kaşıntıya neden olan böceğin Latince adından almaktadır. Hastalık, İngilizcede de “scabies” olarak adlandırılırken Türkçede “uyuz” olarak adlandırılmaktadır; adını kaşıntıya neden olan uyuz böceklerinden almakta ve kaşıntıya işaret etmektedir. Almancada ise hastalığa, *kaşıntı* anlamında “Krätze” denilmektedir. Hastalık Almancada aynı zamanda “Borkenkrätze” [kabuklu kaşıntı] olarak da adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırmada hastalığın görüntüsü ve kaşınmaya neden olması etkili olmuştur. Türkçede halk arasında adı “kabuklu uyuz” veya “Norveç uyuzu” olarak geçen bir hastalıktır.

Kaynak metinde “sogenannt Scabies crustosa (Borckenkrätze)” ifadesiyle, hastalığın deride oluşturduğu ağaç kabuğu görüntüsüne işaret edilmektedir. Almanca “Kruste” [kabuk] Latince “crusto” sözcüğünden gelmektedir ve Almanca karşılığı “Borke”dir. Bu nedenle Latince kökenli “scabies crustosa” için parantez içerisinde Almanca karşılığı “Borckenkrätze” verilmektedir. Benzer kullanım İngilizcede de söz konusudur. Türkçe çeviride ise “kabuklu uyuz” yerine “Norveç uyuzu” şeklindeki adlandırmanın tercih edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Türkçe çeviride hedef dildeki alternatif adlandırma kullanımına göre çeviri yapılmıştır. Ancak atlama yapıldığı da görülmektedir: “scabies crustosa” şeklindeki tıp terminolojisindeki hastalık adı Türkçe çeviride atlanmıştır.

Sonuç

Tıp literatüründe kullanılan hastalık adları ağırlıklı olarak Latince ve Grekçeye dayanmakta ve hastalığa yol açan etkenlere göre belirlenmektedir. Bunların haricinde hastalığı bulan kişinin adı/soyadı, hastalığın yaygın görüldüğü bölge veya kesim gibi farklı hususlar da adlandırmada etkili olmaktadır. Toplumların kendi dillerinde ise hastalık adları genellikle bulaşma yoluna, belirtisine ve görünümüne göre adlandırılmaktadır. Hastalıkların adlandırılmasında, Almanca ve İngilizcede dilleri arasında benzer yaklaşımlar söz konusu iken Türkçede daha çok farklılıklar olduğu görülmektedir.

Bir hastalığın kaynak dilde ve hedef dilde farklı etkenlere göre adlandırılmış olması ve metinde hastalık adının bu özelliğine işaret edilmesi çeviri zorluklarına neden olmaktadır. Kaynak metinde, hastalığın adına bağlı olarak bulaşma yoluna işaret edilmesi (Windpocken örneğinde olduğu gibi) ve hastalık adlarının birbirine benzerliğine işaret edilmesi ancak hedef dilde hastalık adlarında böyle bir benzerliğin olmaması (Röteln – Ringelröteln örneğinde olduğu gibi); kaynak dilde hastalığın diğer adlandırılışının hedef dilde zaten öyle kullanılıyor olması (öpücük hastalığında olduğu gibi) hedef dile çevirilerde sorun olabilmektedir. Bunların yanı sıra, hastalık adının birebir çevirisi nedeniyle hedef dilde olmayan bir adlandırmanın yapıldığı (örneğin “öğrenci ateşi”) görülmektedir.

Hastalıkların adlandırılmasında, toplumların dilsel ve kültürel özelliklerinden izler görülmekle birlikte toplumların farklı tutumları da söz konusudur. Bu farklı yaklaşımlara bağlı olarak çeviride sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu tür etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan çeviri sorunlarını aşabilmek için “Ziegenpeter” ve “Kusskrankheit” örneklerinde görüldüğü üzere atlama yapılmakta veya açıklama eklenmektedir (örneğin Ringelröteln örneğinde ‘Alman dilindeki isim benzerliği’ açıklamasının eklenmesi). Bu çalışmada incelenen örneklerde hastalıkların adlandırılışına bağlı olarak ortaya çıkan sorunun genellikle atlama yapılarak veya açıklama eklenerek aşılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra “Ziegenpeter” örneğinde görüldüğü üzere Türkçe çeviride atlama yapılırken İngilizce çeviride tıp dilindeki terim (epidemic parotitis) kullanılarak sorunun çözülmeye çalışıldığı görülmüştür.

Diğer yandan her ne kadar hastalıkların adlandırılmasında dilsel ve kültürel farklılıklar söz konusu olsa da farklı dillerde benzer yaklaşımlar olabilmektedir. Bu durumda hastalık adlarının çevirisinde herhangi bir sorun olmamaktadır. “Keuchhusten” (boğmaca) örneğinde görüldüğü üzere, kaynak ve hedef dilde hastalığın adlandırılması aynı kaynaklı olduğunda metinde hastalığın adına işaret eden bir ifade olsa da çeviride anlaşılma durumu yaşanmamaktadır.

References

- Arslantaş, D. (2012). *Tıbbi Terminoloji*, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2525 (Ed. Didem Arslantaş). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset
- Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation*. London and New York: Routledge.

- Duden Sözlük (2023). *Duden Wörterbuch*. Cornelsen Verlag. www.duden.de (10.12.2023)
- Günay Köprülü, S. (2023). Comprehensibility in translation of medical texts. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1487 – 1504.
- Hudson, N. K. (1978). *The jargon and the professional*. London: Macmillan Press.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
- Robbins, A. M. (2021). Why Scientists Should Not Name Diseases Based On Location. *American Society for Microbiology (ASM) Dergisi* 12 Mayıs 2021. <https://asm.org/Articles/2021/May/Why-Scientists-Should-Not-Name-Diseases-After-Plac> (02.12.2023)
- Sherman, I. W. (2019). *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık* (Çev. E. Tümbay ve M.A. Küçüker). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2023). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. <https://sozluk.gov.tr> (20.12.2023)
- Turan, D. (2022). Tıp Terminolojisinde Eponimler. Almanca-Türkçe Dil İkiliğinde Eponimler. *Journal of Literature and Humanities*, (68), 103-110.
- Wiese, I. (2000). Textsorten des Bereichs Medizin und Gesundheit. *Text -und Gesprächslinguistik* (Ed. Brinker, K. Ve Antos, G.), Berlin, New York: de Gruyder, 710-718.
- Yakıncı, C. ve Sis, N. (2016). Hastalık ve Hastalık Belirtilerine Dair Adlandırmalar, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CX(775), 63-66.
- Spinneyis, L. (2017). *Who names diseases?* (Ed. Pam Weintraub) <https://aeon.co/essays/disease-naming-must-change-to-avoid-scapegoating-and-politics> (22.12.2023)